

Ormar, fågelungar

Naturens grymhet i två dikter av Solveig von Schoultz

NATURSKILDNINGARNA ÄR MÅNGA och omsorgsfullt utarbetade i Solveig von Schoultz litterära produktion. Särskilt i lyriken framträder genomgående en stor respekt inför en allomfattande livsväv. I detta kosmos deltar diktjaget som en fysiskt och sinnligt förnimmelande, reflekterande, kommunicerande och gestaltande varelse.¹ Ur sinnesförnimmelserna föds reflektionen, och genom dem gestaltas diktjagets närvaro i nuets och naturens ögonblick liksom i dikten ”Backen” ur *Vattenhjulet*:

BACKEN

Varifrån kommer doften?

En liten stig går över backen

till min boda

och jag stannar hos backens bruna ris:

varifrån kommer doften?

Den lyfter som en varm vinge

stryker längs min mun

markens erfarenhet ger sig tillkänna:

sol, vind och regn.²

1. Carola Envall, *Hand av sol. Den taktila förnimmelens funktioner i jagets relation till Gud i Solveig von Schoultz lyrik*, Åbo: Åbo Akademis förlag 2021, s. 80–108, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-989-5> (hämtad 16/5 2022); Anna Möller-Sibeli, *Männskoblivandets läggspele. En tematisk analys av kvinnan och tiden i Solveig von Schoultz poesi*, Åbo: Åbo Akademis förlag 2007, s. 313, 333–334, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-372-2> (hämtad 16/5 2022).
2. Solveig von Schoultz, *Vattenhjulet*, Helsingfors: Schildts 1986, s. 38.

Liksom det mänskliga diktjaget bär även marken ordagrant på ”erfa-
renhet” som kan delas och kommuniceras.³

I von Schoultz senare produktion framträder också människan
som en senkommen och även inkräktande gäst bland andra levande
varelser i naturens komplexa sammanhang.⁴ Det sker parallellt med en
sambhällsutveckling präglad av å ena sidan miljöförstöring, å andra sidan
en ökande medvetenhet om livets sårbarhet och djurens egenvärde.

I centrum för den här essän står två dikter av von Schoultz, ”Vin-
bärsbusken” ur diktsamlingen *Vattenhjulet* (1986)⁵ och ”Jag är här” ur
Samtal med en fjäril (1994).⁶ För att ytterligare belysa dikterna och
vidga diskussionen om dem gör jag också utblickar till en del av
hennes andra texter och reflekterar över en central problematik som
aktualiseras i de två dikterna, nämligen närvaron av det som framstår
som grymt i naturen. Den här infallsvinkeln verkar hittills ha stått
oanvänd i forskningen i von Schoultz lyrik. Den förefaller även ha
använts rätt sparsamt i filosofisk och teologisk diskussion inspirerad
av ekologi och miljömedvetenhet, såsom ekofilosofi, ekofeminism
och ekoteologi.

I en artikel om von Schoultz lyrik tar litteraturforskaren Anna
Möller-Sibeliuss in ekofeministisk diskussion.⁷ Artikeln fortsätter
reflektionen kring den täta relationen mellan människa och övrig natur
vilken även berörs i Möller-Sibeliuss avhandling *Mänskoblivandets
läggspel* och diskuteras i min avhandling *Hand av sol*. I artikeln lyfter
Möller-Sibeliuss fram att von Schoultz skrev som en föregångare i

3. Här kan inskjutas att jag med diktjaget avser både ett jag som explicit uttalas i en
dikt och ett som enbart fungerar som ett uttalande jag, den bärande rösten i dikten,
människan som förnimmar via sina sinnen och tolkar dessa erfarenheter. Se vidare
Envall, *Hand av sol*, s. 26–28.

4. Se t.ex. dikterna ”Fåglar och skogar” ur sviten ”Nu ger jag mig lov”, Solveig von
Schoultz, *De fyra flöjtspelarna*, Helsingfors: Holger Schildts förlag 1975, s. 63;
”Skogshygge”, Solveig von Schoultz, *Vattenhjulet*, s. 31; ”Havsdag”, Solveig von
Schoultz, *Ett sätt att räkna tiden*, Helsingfors: Schildts 1989, s. 33; ”Ny kull”, Solveig
von Schoultz, *Samtal med en fjäril*, Esbo: Schildts 1994, s. 47; ”Januari”, Solveig von
Schoultz, *Molnskuggan*, Esbo: Schildts 1996, s. 46.

5. von Schoultz, *Vattenhjulet*, s. 24.

6. von Schoultz, *Samtal med en fjäril*, s. 36.

7. Anna Möller-Sibeliuss, ”En avbarrad julgran i dagsljus. Organiskt liv, andlig utveck-
ling och modernitet i Solveig von Schoultz poesi”, *Historiska och litteraturhistoriska
studier 96*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2021, <https://doi.org/10.30667/hls.99093>.

ett tänkande och en livshållning där människan ses som en partner förpliktad till omsorg om allt som ingår i det vi kallar natur. Naturförbundenheten bildar ett korrektiv till en västerländsk livsstil präglad av exploatering och ett tänkande som separerar människa och natur. Människans speciella medvetande och etiska ansvar gör emellertid hennes roll komplicerad.⁸ Till komplikationerna hör frågor som aktualiseras i dikterna jag behandlar i denna essä, det vill säga frågor om hur människan kan förhålla sig till grymhet och lidande som drabbar djuren utan att människan är förövaren.

I de två dikterna "Vinbärsbusken" och "Jag är här" gestaltas diktjagets erfarenheter av naturens grymhet via sinnesförmimmelser: visuellt genom den betraktande blicken, auditivt via de avlyssnade ljuden och minnet av en psalm, och taktilt genom den helhets kroppsliga inlevelsen. Den mänskliga kapaciteten att känna smärta och uppleva medlidande aktiveras och åstadkommer flerfaldig identifikation. Genom den registrerande blicken, den kännande kroppen och den precist beskrivande rösten i dikterna gestaltas två situationer där försvarslösa varelser – fågelungar – äts upp av andra djur. Sådana processer ingår i naturens kretslopp men de utmanar ändå diktjaget (och läsaren) och ger upphov till den mänskliga bedömningen att skeendet inte är neutralt utan grymt. Både en ytlig idealisering av naturen och en förenklad uppfattning om en allsmäktig och god gudomlig skapare problematiseras.

Därmed tangeras stora teologiska frågeställningar i de två relativt korta dikterna, såsom frågor om det onda, om Gud som skapare och upprätthållare, om människans förhållande till andra levande varelser och till Gud. Sådana frågeställningar öppnar även eskatologiska perspektiv som öppnas mot drömmar och hopp om en tillvaro där det onda, grymma och smärtsamma inte längre finns.⁹ Som jag tidigare nämnt behandlas tematiken relativt sparsamt inom ekoteologin. Inom ramen för dess religionsfilosofiska och etiska diskussioner ägnas mera uppmärksamhet åt människans roll som aktör i ekosystemet och

8. Ibid., s. 182–184, 189–190; Möller-Sibeliuss, *Männskoblivandets läggspel*, s. 313, 333–334; Envall, *Hand av sol*, s. 80–83, 92–93, 107–108.

9. Med eskatologi avses religiösa läror och föreställningar om tidens och världens slut och en ny tillvaro, "de yttersta tingen". *Nationalencyklopedin*, eskatologi. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/eskatologi> (hämtad 20/6 2022).

samhället. För denna essä konsulterar jag den brittiska teologen (även poet och tidigare verksam som forskare inom biokemi) Christopher Southgates bok *The Groaning of Creation. God, Evolution and the Problem of Evil* och hans artikel ”Does God’s care make any difference?”¹⁰ I boken förelägger han sig uppgiften att visa hur Guds skapelse kan betraktas som ”both good and groaning”, både god och ropande i vända.¹¹ Formuleringen alluderar på två bibeltexter, skapelseberättelsen i Första Moseboken där Gud ”såg att allt som han hade gjort var mycket gott”¹² och aposteln Paulus ord om hur ”hela skapelsen ännu ropar som i födslovändor”.¹³ I Southgates resonemang är teodicéproblematiken central tillika med frågor om djurens lidande och Guds närvaro i sin skapelse.¹⁴ Hur kan insikterna om evolutionens och ekosystemets livsprocesser som involverar så mycket våld mellan djur och all den smärta, skräck och utrotning djuren drabbas av förenas med den mänskliga gudstrons tillit och tacksamhet? Jag finner Southgates framställningar både grundliga och angelägna men redogör inte för dem i deras helhet. Tyngdpunkten i min essä ligger på behandlingen av von Schoultz dikter. I den avslutande diskussionen är Southgates tankar om kontemplation i medkänsla av särskilt intresse eftersom

10. Christopher Southgate, *The Groaning of Creation. God, Evolution and the Problem of Evil*, Louisville & London: Westminster John Knox Press 2008; Christopher Southgate, ”Does God’s care make any difference? Theological reflection on the suffering of God’s creatures”, Ernst M. Conradie et al. (eds.), *Christian Faith and the Earth. Current Paths and Emerging Horizons in Ecotheology*, London & New York: Bloomsbury 2014.

11. Southgate, *The Groaning of Creation*, s. 2, 32, 55. Kursivering i originalet.

12. 1 Mos. 1:31; 1:10, 18, 21, 25. *Bibeln*. Bibelkommissionens översättning, Stockholm: Verbum Förlag 2000. För bibelhänvisningar i samband med de dikter som behandlas i essän använder jag den svenska bibelöversättningen från 1917 eftersom den var i officiellt bruk vid dikternas utgivningstid: *Bibeln eller den heliga skrift innehållande Gamla och Nya Testamentets kanoniska böcker*. I överensstämmelse med den av Konungen år 1917 gillade och stadfästa översättningen, Helsingfors: Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland r.f. [tryckt 1972].

13. Rom. 8:18–25, citat 8:22.

14. Med teodicéproblemet avses problemet med ”det ondas existens i en värld som antas vara skapad av en Gud som är både god, allvetande och allsmäktig.” *Nationalencyklopedin*, teodicéproblemet. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/teodicéproblemet> (hämtad 20/6 2022); *Nationalencyklopedin*, lidandets problem. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/lidandets-problem> (hämtad 20/6 2022).

de kan anknytas till dikterna och till Möller-Sibelius resonemang i den tidigare nämnda artikeln.

Ett avsnitt i von Schoultz självbiografiska bok *Längs vattenbrynet* ger ett exempel på hennes förtrogenhet med ett naturvetenskapligt tänkande som infogar alla livsformer i ett överskådligt, slumpmässigt och slösaktigt system av död och liv:

Dörren står på glänt till skrivboden och hela tiden händer det, myror, spindlar och allsköns småkräk är i oavbruten verksamhet. I de tysta tuvorna pågår kampen mellan vad som skall bli till och vad som skall kvävas. Somt är dömt från början. Begravda och öppnade ligger miljontals små brev till framtiden som björkarna skakat ner och som regnade så tätt att man fick fröna i håret. Slumpvis fördelas liv och död inom det stora slöseriet. Fiskynglet i vattnet slukas bort innan det hinner äta och bären i skogen tvingas till mognad utan att någon tar dem till vara. Det stora slöseriet räknar inte med spill, vad som inte blir plockat förblir oplockat.¹⁵

Att mycket går till spillo gäller i textens sammanhang även det konstnärliga skapandet och den mänskliga erfarenheten. I den diktsamling som gavs ut två år senare, *Samtal med en fjärl*, inleds den andra delen med en räckta dikter som fokuserar djur med början i evolutionsprocessens urtida trilobit, den som i dikten "Samtal i museum" beskrivs "Inkrökt i bottenlammet sedan miljoner år".¹⁶ Via djuren skrivs människan in i dikterna.

ORMEN VID FÅGELBOET

En livshållning där Gud uppfattas som en allsmäktig och god skapare framträder tydligt i von Schoultz skildring av de egna barnens utveckling under deras första år, boken *De sju dagarna* som utkom år 1942 – en bok fylld av skimrande, precisa naturiakttagelser förmedlade genom ett skönlitterärt lyriskt språk. Även bokens titel samt under-

15. Solveig von Schoultz, *Längs vattenbrynet*, Esbo: Schildts 1992, s. 140.

16. von Schoultz, *Samtal med en fjärl*, s. 41.

titeln ”Två barn skapar sin värld” lyfter på ett grundläggande sätt fram skapelsetematiken. I förordet skriver författaren att hon

följt med hur världen skapats än en gång: sett moln, dimma, hjärtblad i fuktig jord, sett himlakropparnas överraskande ljus, sett jorden befolkas med djur som bar sagoskepnad och talande tungor, sett mänskan träda fram, trevande, bländad av dagens nya sken, skapande sig sin egen lustgård med mur om, medveten om ont och gott.¹⁷

I barnens föreställningsvärld är det Gud som bestämmer om allt, både väderlek och vardagliga föremål. Som världens skapare är Gud den som skickar babyn i magen och ”ger allt åt mänskorna”.¹⁸ Största delen av episoderna i det omfattande slutkapitlet ”Skapelsedagar” infogas i en lycklig sommartillvaro. Alla i den lilla familjen är medvetna om det pågående kriget som Finland är indraget i, men barnen berörs mera av det som händer i deras omedelbara närhet:

Visst händer här otäcka saker som man gråter bittert över. Men de är närmare än alla flygplan. En elak vildkatt äter opp den ena vita kaninen som rymt och gömt sig bakom lövkojrabatten. En orm slukar alla fågelungarna i ett bo i vinbärsbusken. Sånt är gräsligt när man har ett hjärta som varkunnar sig över allt.¹⁹

Motivet med ormen vid fågelboet återkommer drygt fyrtio år senare i dikten ”Vinbärsbusken”:

VINBÄRSBUSKEN

Han hänger i sitt hjälplösa ögonblick
inne i vinbärsbusken
styvnad och stinn, ett rep
svartnat i sicksack
hänger i fladder och pip
inne vid småfågelsboet

17. Solveig von Schoultz, *De sju dagarna. Två barn skapar sin värld*, Helsingfors: Holger Schildts förlag 1942, s. [5].

18. *Ibid.*, s. 62, 148, citat 168, 177.

19. *Ibid.*, s. 172–173.

gapet vidöppet spärrat
han är i färd med att svälja

mödosamt, stirrande glasögd
hör redan käpp och steg,
den onde i paradiset.²⁰

Att det är en orm som diktens uttalande (men inte uttalade) jag ser utsägs inte. Det framträder småningom, rad för rad genom beskrivningen, liksom det mänskliga seendet småningom tolkar det sedda och känner igen det: inte ett rep utan en huggorm. Det första subjektet är ett personifierat "Han", inte 'den'. Detta "han" upprepas på den åttonde raden och likställs i slutraden med "den onde". Den nordiska sommaren med vinbärsbuskar och häckande småfåglar bildar "paradiset", och ormen ges rollen som "den onde". I motsats till ormen i den bibliska syndafallsberättelsen i Första Moseboken är diktens orm emellertid hela tiden – trots personifieringen – ett ätande (och stumt) djur, inte en slug (och talande) bedragare.²¹ Ormen i *De sju dagarna* "slukar", djävulen söker enligt Petrus första brev i Nya testamentet någon att "uppsluka",²² men ormen i "Vinbärsbusken" håller på att "svälja". Genom ordvalet och den precisa beskrivningen av det fysiska ("styvnad och stinn", sicksackmönstret, "gapet vidöppet spärrat") bibehålls och förstärks ormens art som djur. Med verbet 'svälja' öppnas också en möjlighet för människan – den betraktande, berättande i dikten och den reflekterande läsaren – att i sin egen kroppslighet känna och känna igen det som ormen gör: att svälja.

Samtidigt med att ormen ges en specifik fysikalitet tillskrivs den psykiska förnimmelser. Ormen beskrivs som hjälplös, sväljandet sker "mödosamt", blicken tolkas som "stirrande glasögd", och den förstår vad det är den "hör", inte bara "steg" utan också "käpp". Den uppfattar att någon kommer att lyfta käppen mot den för att mota bort den eller döda den. Någon kommer för att hejda "den onde": en människa i sommargrönskan, Gud i lustgården, eller "kvinnans säd" – i kristen

20. von Schoultz, *Vattenhjulet*, s. 24.

21. 1 Mos. 3.

22. 1 Petr. 5:8.

teologisk tradition tolkad som Kristus – som ”skall söndertrampa” ormens huvud.²³ I syndafallsberättelsen är det människorna som efter sin överträdelse hör ”Herren Gud vandra i lustgården” och förskräckta gömmer sig. De tre kontrahenterna, ormen, kvinnan och mannen, måste på olika sätt bära följderna av det som hänt. Efter att ha försetts med ”kläder av skinn” drivs mannen (och, underförstått, kvinnan) ut ur lustgården.²⁴ I dikten är det ormen som kan vänta sig att drivas bort. Hur förhåller sig diktens betraktande, uttalande jag till ormen?

Det uttalande jaget framträder i det noggrant registrerade, beskrivna och tolkade. Inga känslouttryck används, i motsats till hur texten är formulerad i *De sju dagarna* (”otäcka”, ”gråter bittert”, ”gräsligt”). Här syns inga ord för avsky, skräck, vrede eller sorg. Det ”hjälplösa” tillskrivs ormen, inte fågelungarna eller det betraktande jaget. Det som sker framstår som ohjälpligt, möjligen avbrutet eller bara följt av det som ”käpp och steg” kan åstadkomma. Ormen utgör ett agerande subjekt i en pågående handling där den ”är i färd med att svälja” (rad 8). Påfallande många av verben uttrycker ändå något orörligt, avstannat eller passivt: ”hänger” (ytterligare passiverat av det ”hjälplösa”), ”styvnad”, ”svartnat” (förstärkt av liknelsen vid ”ett rep”), ”spärrat”, den glasögda, ”stirrande” blicken. Kanske ormens ”hjälplösa ögonblick” också är jagets? Kanske den betraktande människan i dikten står stelnad (som den styvnade ormen) inför det hon ser och inte kan låta bli att se på (som den stirrande ormen)? Det långsamma, mödosamma, nästan orörliga i det skeende som dikten gestaltar bryts av den aktiva presensformen i verbet ”hör”. Också ordet ”steg” anger aktivitet och rörelse. Blicken, ormens och kanske också betraktarens, är ”glasögd”, fixerad i ett hjälplöst ”ögonblick”. En annalkande annorlunda närvaro – mänsklig eller gudomlig – uppfattas genom hörseln. Osynlig men hörbar och rörlig: så gestaltas en avgörande närvaro även i andra dikter av von Schoultz.

23. I Mos. 3:13–15: ”Då sade Herren Gud till kvinnan: 'Vad är det du har gjort!' Kvinnan svarade: 'Ormen bedrog mig, så att jag åt.' Då sade Herren Gud till ormen: 'Eftersom du har gjort detta, vare du förbannad bland alla djur, boskapsdjur och vilda djur. På din buk skall du gå, och stoft skall du äta i alla dina livsdagar. Och jag skall sätta fiendskap mellan dig och kvinnan och mellan din säd och hennes säd. Denna skall söndertrampa ditt huvud, och du skall stinga den i hälen.'”

24. I Mos. 3:8–24.

Betoningen av det orörliga och hjälplösa hos ormen gör det möjligt för läsaren att också uppfatta en skymt av medlidande med den. Huggormen är lika mycket fångad och hotad, och lika chanslös som de snart svalda fågelungarna. Som ett djur i naturen fyller ormen i "Vinbärsbusken" sin natur- eller skapelsebestämda funktion utanför ont och gott. Som "den onde i paradiset" bär den en symbolfunktion och representerar det som är grymt och ont, eller "gräsligt" som i den tidigare citerade episoden i *De sju dagarna*.²⁵ Finns det ett paradiset där även ormen hör hemma, ett där fågelungar och huggormar skulle leva sida vid sida? Ett kommande fridsrike skrivs fram i profeten Jesajas bok:

Då skola vargar bo tillsammans med lamm och pantrar ligga tillsammans med killingar; och kalvar och unga lejon och gödboskap skola sämjas tillhoppa, och en liten gosse skall valla dem. Kor och björnar skola gå och beta, deras ungar skola ligga tillhoppa, och lejon skola äta halm likasom oxar. Ett spenabarn skall leka invid en huggorms hål och ett avvant barn sträcka ut sin hand efter basiliskens öga. Ingenstädes på mitt heliga berg skall man då göra, vad ont och fördärvligt är, ty landet skall vara fullt av Herrens kunskap, likasom havsdjupet är fyllt av vattnet.²⁶

En liknande fredlig tillvaro skrivs in i von Schoultz ekfrastiska dikt "Besöket" som ingår i Isenheimsviten i *Vattenhjulet*.²⁷ Där tecknas

---

25. *Svenskt bibliskt uppslagsverk, Andra bandet M–Ö*, "Orm, ormen". Utg. Ivan Engnell, Stockholm: Nordiska uppslagsböcker, Esselte Ab 1963, spalt 429–431; von Schoultz, *De sju dagarna*, s. 173.

26. Jes. 11:1–10. En paradoxal tillvaro där alla varelser, såväl djur som människor, enbart äter växtföda tecknas också i skapelseberättelsen i 1 Mos. 1:29–31.

27. Här är det nödvändigt att korrigera ett misstag i Anna Möller-Sibeliuss artikel, där von Schoultz "Isenheimsvit" beskrivs som "en ekfras över 1500-talskonstnären Matthias Grünewalds målning 'Isenheimsaltaret'", Möller-Sibeliuss, "En avbarrad julgran i dagsljus", s. 184. Det s.k. Isenheimsaltaret är inte en målning utan ett altarskåp med flera målningar. Det skapades för antoniternas klosterkyrka i Isenheim i Elsass i början av 1500-talet. von Schoultz diktsvit "Isenheimsvit. (Mathias Grünewald)" består av åtta dikter inspirerade av flera målningar i altarskåpet. Den första dikten, "Mäster Mathis", gestaltar konstnären benämnd "Mathis", och de sju följande är ekfrastiska dikter utifrån en del av målningarna. Altarskåpet utgjorde en komplex (och svårbeskrivbar) helhet, en polyptyk, med flera uppsättningar av rörliga träpaneler (dörrar) med målningar. De kunde hållas öppna eller stängda så att olika motiv visades under olika tider av kyrkoåret. Längst inne fanns en äldre

”besinningens dal” och ”förtroendets dal” som mötesplats ”utanför tiden” för ”Paulus” (Paulus Eremiten) och ”Antonius”.²⁸ I diktens slutrader tas träd och djur in som delaktiga i mötet: ”palmen står vakt, korpen kommer med brödet / rådjuret lyss till gamlingarnas samtal // hitom världen och satan.” Besinningen och förtroendet påminner om fridsriket hos Jesaja – men diktens tidsform är inte profetians futurum utan presens, den betraktade bildens nu. Dessutom är miljön i målningen som helhet inte fridfull, snarare hotfull med vassa linjer. Så tas också ”öknens demoner” och mötesplatsens belägenhet ”mellan lutande skarpa klippor” in i dikten. Samtalet pågår ”hitom världen och satan”, inte bortom utan på den här sidan om det förvirrande och ondskefulla. Diktens ekfras gestaltar ett förtäat ögonblick av intensiv och engagerad växelverkan mellan djur, människor, träd – och det betraktande, tolkande jaget.

Profeten Jesaja skildrar en paradoxal fred mellan rovdjur och bytesdjur, köttätare och växtätare. I skapelseberättelsen förses alla levande varelser med enbart växtföda, och aposteln Paulus förmedlar ett hopp om att skapelsens otåliga väntan på befrielse ”ur sitt slaveri under förgängelsen” ska uppfyllas.²⁹ Sådana bibeltexter visar att människor har brottats med frågor kring det våldsamma och grymma i naturen även utan den moderna naturvetenskapens kunskap om evolution och ekosystem. Det eskatologiska perspektivet med hoppet om ett förnyat liv befriat från all plåga och död är enligt Southgate oundgängligt för

---

altaruppsats med förgyllda träskulpturer av Kristus, apostlar och helgon. Verkets träsniderier utfördes av Nikolaus Hagenauer och målningarna av Mathis Gothart Nithart (Grünewald); namnformerna varierar något. Altarskåpet förvaras nu isärtaget på museet Unterlinden i Colmar, Frankrike, <https://www.musee-unterlinden.com/en/oeuvres/the-isenheim-altarpiece/> (hämtad 28/4 2022). Se vidare Envall, *Hand av sol*, s. 126–128; Andrée Hayum, *The Isenheim Altarpiece. God's Medicine and the Painter's Vision*. Princeton Essays on the Arts, Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1989. First Princeton Paperback printing, with corrections 1993, s. 9–16 inkl. plate 1–8, s. 49.

28. ”Besöket”, von Schoultz, *Vattenhjulet*, s. 58: ”Paulus, vandrare i grov mantel / har trotsat öknens demoner / han har sökt upp Antonius / gamlingen sitter utanför sin grotta / manteln strömmande som silverskägget / detta är utanför tiden // besinningens dal / mellan lutande skarpa klippor // förtroendets dal / palmen står vakt, korpen kommer med brödet / rådjuret lyss till gamlingarnas samtal // hitom världen och satan.”

29. Rom. 8:19, 21.

en uthärdlig ekoteologi som beaktar både kunskapen om evolutionen och tron på Guds allmakt och godhet.³⁰ I von Schoultz dikter hålls perspektivet däremot kvar ”hitom”, även om exempelvis dikten ”Mot paradiset” gör flerfaldig dubbelexponering möjlig:

MOT PARADISET

Sömpilen träffade, stenbocken sjönk ner
och återfann sig i en främmande bergstrakt
där gräset stod frodigare, han visste inte
att han var granskad, att han var vägd och mätt
befunnen värdig ett lyckligare landskap
han bara galopperade vindlätt bort
från hungerns tid, befriad.³¹

Jag återger dikten ”Mot paradiset” utan att närmare gå in på den. Däremot tar jag fasta på dikten ”Kalligrafi” i samma diktsamling. Där får nämligen ormen upprättelse som en kommunicerande och älskande varelse:

KALLIGRAFI

Det äldsta släktet gled fram
ormarna reste sig på sina stjärtar
tvinnande sig om varann
och skrev i luften sin kärlek.³²

Den lilla dikten skapar ett helt annat porträtt av ormen än det som utformas i ”Vinbärsbusken”. Genom pluralformen ”ormarna” förtydligas bilden av konkreta djur i deras egen tillvaro. Symboldjuret som har fått bära rollen som ”Djävul och Satan”, ”den store draken, den gamle ormen”³³ tillhör som biologiskt djur det ”äldsta släktet” och besitter därmed en uråldrighet av ett annat slag. Ett parningsbeteende beskrivs som ”kärlek”, ett ord som brukar reserveras för mänskliga och gudomliga aktörer – och som innebär raka motsatsen

30. Southgate, ”Does God’s care make any difference?”, s. 103.

31. von Schoultz, *Samtal med en fjäril*, s. 48.

32. *Ibid.*, s. 44.

33. Upp. 12:9.

till den symboliska ormens ondska. Vidare överförs ormarnas fysiska rörelser till specifikt mänsklig och konstnärlig verksamhet som skrift och kommunikation. Omsorgsfullt utformad kalligrafi, skönskrift, är ormarnas tysta och ordlösa språk. De skriver ”i luften”, i kropparnas ”tvinnande” rörelse som snart förändras, men som förbinder dem tätt med varandra i ”kärlek”.

Hos ormarna utgör kommunikation och relation en samstämmig helhet. Den kan erbjuda en spegel som avslöjar det bristfälliga, distanserade eller konfliktfyllda i den mänskliga kärleksakten och den mänskliga kommunikationen. I den tvådelade diktsviten ”De älskande” i den äldre diktsamlingen *Eko av ett rop* ges den mänskliga kroppen i taktil beröring och förnimmelse ett ordlöst språk för kärlek.³⁴ Den följande dikten ”Natt” gestaltar däremot ett främlingskap som kärleksakten inte kan övervinna.³⁵

Ormarnas kalligrafi kan också utgöra en förebild för människans språkliga och skrivande aktivitet. Litteraturvetaren Maria Antas har lyft fram hur mänsklig splittring mellan språk, själ och kropp präglar von Schoultz berättelser om flickan Ansa.³⁶ Ormarnas kärlek skrivs ”i luften”, flyktigt men entydigt, som deras enda, oblandade budskap.

Med dikten ”Kalligrafi” ger von Schoultz ormen en ny roll, grundad i dess beteende som djur men utformad i relation till människans beteende. I bakgrunden för den nya rollen skymtar såväl bibliska som andra främreorientaliska föreställningar om ormen som symbol för vishet och klokhet, och för sexualitet och läkekonst.³⁷ Med sin kapacitet till ”kärlek”, den främsta kristna dygden och det tydligaste kännetecknet på att en människa lever i gemenskap med Gud, skulle

34. Solveig von Schoultz, *Eko av ett rop*, Helsingfors: Holger Schildts förlag 1945, s. 52, ”De älskande I”: ”När du smekte mina händer / långsamt, inuti, tyst, en i sänder / spratt något till, en fången fågelflock. // Och när din mun tog min och sjönk däri / slog vingar bländande mot mina ögonlock: / släpp ut mig, gör mig fri. Jag vill bli fri.”

35. *Ibid.*, s. 54–55, ur ”Natt”: “[...] och medan mannen in mot kvinnan gled / sporde han, främling, vem hans kvinna var.” Dikten nämns i samband med andra liknande dikter i Möller-Sibeliuss, *Mänskoblivandets läggspele*, s. 76, 83 med not 21.

36. Maria Antas, *Barnet i den beliga ordningen. Rumslighet, ideologi och överträdelse i Solveig von Schoultz’, Tove Janssons och Renata Wredes barndomsskildringar*. Licentiatavhandling i nordisk litteratur [otryckt], Humanistiska fakulteten vid Helsingfors universitet 2000, s. 62–73.

37. *Svenskt bibliskt uppslagsverk, Andra bandet*, Orm, ormen, spalt 429–431.

diktens ormar kanske inte vara främlingar i paradiset – men såväl paradiset som ormföda i form av fågelungar ligger utanför diktens avgränsade fokus.

FÅGELUNGEN UNDER MYRORNA

Ett uttalat diktjag, betraktande, lyssnande, och ett aktivt närvarande ögonblick som också talar i jagform möter vi i dikten ”Jag är här” i *Samtal med en fjäril*. I den återkommer fågelungen och problemet med det grymma i naturen.

JAG ÄR HÄR

Jag är hos dig, sa ögonblicket. Jag är här.
Lyft upp ditt öga som det står i psalmen:
gräsmattan breder långa svala skuggor
de gula liljorna slog ut i morse
ur björkens lövsal sorlar hela dagen
en livlig lyckolåt. Vad vill du mer?

Jag ville inte mer. Men jag såg mer:
på marken ligger fågelboet krossat
och myror kryper över döda ungen.

Allt hör till mig, sa ögonblicket. Allt.³⁸

Dikten är utformad som en dialog mellan jaget och ”ögonblicket”. I den första delen (rad 1–6) anmäler nuet sin närvaro som ett subjekt och en motpart, ”hos dig”, ”här”. Människan uppmanas att se ”liljorna” och höra fågelsången (och känna svalkan). Det sker i satser som hopas efter varandra utan skiljetecken, men i en naturlig talspråksrytm (rad 2–6). Med den fråga som avslutar den första delen signaleras att människan i dikten inte är tillfreds, som om det bräddfulla, lyckliga nu som erbjuds var otillräckligt och hon skulle vilja ha något ”mer” eller annat. Eller kanske det aktiva ögonblicket har uppfattat att människan inte delar sommarlyckan och undrar vad som felas henne?

---

38. von Schoultz, *Samtal med en fjäril*, s. 36.

I den andra delen (rad 7–9) svarar diktens uttalande och nu även uttalade ”jag”. Rytmen bryts vid punkttecknet mitt på rad 7. Kraftiga accenter faller på ”såg mer”, ytterligare förstärkta om de inledande orden ”Men jag” läses som en upptakt i den andra satsen. Ordet ”mer” upprepas, men med annan innebörd. Människan i dikten har sett ”mer” än hon ville ha och se, men något annat än det lyckliga, nämligen närvaron av förstörelse och död. Fågelsångens ”lyckolåt” högt uppe i björken (rad 5–6) kontrasteras mot en annan fågelverklighet lågt nere ”på marken”, det krossade boet och den ”döda ungen” under de krypande myrorna (rad 8–9).

Sammanställningen av ”liljorna” (rad 4), fåglarna (antydna på rad 5–6, utsagda på rad 8–9) och uttrycket ”på marken” (rad 8) kan fungera som en hänvisning till bergspredikan i Matteusevangeliet: ”Sen på fåglarna under himmelen”, ”Beskåden liljorna på marken”.³⁹ Att se ”liljorna på marken” och ”fåglarna under himmelen” innebär i dikten emellertid att också se sådant som kan ifrågasätta en oproblematiserad tillit till den himmelske Faderns allomfattande omsorg. Förblir Gud verkligen nära ”sina ungar”, som det sägs i dikten ”Nattlig psalm” i *Eko av ett rop*? Där intar diktjaget ungens position ”i Din hand / som ett barn i sin moders sköte” och väljer tilliten: ”Det finns bara ett: att tro. / Inte fasan som vågorna slungar. / Men detta: att fågel och mänska och gud / förblir när sina ungar.”⁴⁰ Möller-Sibeliuss beskriver hållningen som en tro på en nödvändig, grundläggande och allmängiltig omvårdnad i tillvaron.⁴¹ På ett liknande sätt formulerar Antas moderns närvaro hos det hjälplösa som ett oundgängligt krav och ideal i föräldraskapet.⁴² I min presentation av dikten ”Nattlig psalm” i avhandlingen *Hand av sol* tar jag fasta på denna närhetens nödvändighet: ”Att stanna kvar, att inte överge, att finnas nära är

39. Matt. 6:26–28: ”Sen på fåglarna under himmelen: de så icke, ej heller skörda de, ej heller samla de in i lador; och likväl föder eder himmelske Fader dem. Ären I icke mycket mer än de? Vilken av eder kan med allt sitt bekymmer lägga en enda aln till sin livslängd? Och varför bekymren I eder för kläder? Beskåden liljorna på marken, huru de växa: de arbeta icke, ej heller spinna de; och likväl säger jag eder, att icke ens Salomo i all sin härlighet var så klädd som en av dem.”

40. von Schoultz, *Eko av ett rop*, s. 22–23. Dikten behandlas utförligt i Envall, *Hand av sol*, s. 169, 172–181, 301.

41. Möller-Sibeliuss, ”En avbarrad julgran i dagsljus”, s. 171–172.

42. Antas, *Barnet i den heliga ordningen*, s. 68.

konstitutivt för alla parter som genom att ha 'ungar' hör till kategorin föräldrar.⁴³ Infogad i ekosystemet som helhet kompliceras emellertid också närheten: vilka ungar är gud/Gud nära? Fågelungarna som äts av huggormen och myrorna i dikterna har en representant i den bibliska sparven som faller till marken innesluten i den himmelske Faderns avsikter.⁴⁴ Men de andra då, huggormarnas och myrornas ungar? Southgate skriver om Guds närvaro i sin gåtfulla skapelse, en närvaro som gäller både den stora helheten och den specifika individen. Tyngdpunkten i Southgates resonemang läggs på den medlidande närvaron hos varje offer, medan närvaron hos förövaren inte behandlas lika utförligt. Ändå söker han en övertygelse om att Gud är hos varje varelse i både lidandet och det kraftfulla livet.⁴⁵

I "Nattlig psalm" väljer diktens jag tilliten; omkring femtio år senare ger dikten "Jag är här" en inblick i hur tilliten ständigt kan aktualiseras, ifrågasättas och prövas på nytt. I von Schoultz lyrik upprättas en stark förbindelse mellan ungar av alla slag, och särskilt fåglar, fågelungar och fågelbon anknyts till mänsklig erfarenhet av att vara unge, mor och förälder och vara beroende av den trygghet en starkare makt kan – och därmed borde – ge.⁴⁶ Den döda fågelungen på marken får inte längre någon föda av någon som helst omhändertagande instans. Tvärtom utgör den nu själv föda för andra, ännu levande organismer.

Sommarparadiset är trasigt, men i "Jag är här" syns ingen huggorm som "den onde". Ingen frågar varför eller varifrån det oönskade "mer" kommer in. Ögonblicket visar sig större än jaget hade föreställt sig. Slutraden är uppbyggd på samma sätt som inledningsraden. Det avslutande, dubblerade "Allt" reflekteras tillbaka mot det inledande "Jag är hos dig", "Jag är här". Här kan noteras, att jagets skildring av det oönskade "mer" (rad 8–9) återges med samma rytm som ögonblickets

43 Envall, *Hand av sol*, s. 176.

44 Matt. 10:29, Bibeln 1917: "Säljas icke två sparvar för en skärv? Och icke en av dem faller till jorden utan eder Faders vilja"; Bibeln 2000: "Säljs inte två sparvar för en kopparslant? Men ingen av dem faller till marken utan att er fader vet om det." Kommentar i Bibeln 2000: "10:29 *vet om det* Eller 'vill det'; 'medger det'. Grundtexten anger inte tydligt arten av Guds närvaro eller medverkan."

45. Southgate, "Does God's care make any difference?", s. 104: "I share [...] a conviction that indeed God is with each individual creature both in its flourishing and in its suffering."

46. Se vidare Envall, *Hand av sol*, s. 147–189 (kapitel 4a, "mödrarnas ångest"), 301, 307.

skildring av sommarlycka (rad 2–5; början av den tredje raden avviker något). På så sätt förstärks ögonblickets karaktär av en tillvaro i ett nu som inrymmer allt. Diktens jag som inte ville ”mer” ställs inför nödvändigheten att vidga sig och omfatta en verklighet som är motsägelsefull liksom det lyckliga sorlet avbrutet av ett stort ”Men”. Så ska även människan, diktens jag, kunna säga: ”Jag är här.”

Uppmaningen ”Lyft upp ditt öga” följs av en hänvisning till ”psalmen”. Det tydliga spåret leder till Johan Ludvig Runebergs kända psalm ”Himlars rymd sin konung ärar”.⁴⁷ Den femte strofen (av nio i versionen i psalmboken 1986) lyder: ”Vill du livets visdom finna, / vill du vinna / för ditt hjärta frid och tröst, / lyft mot Herren i det höga / upp ditt öga, / se hans verk och hör hans röst.” Runebergs psalmtext från 1856 är en parafras över den nittonde psalmen i Psaltaren.

Formuleringar som liknar diktens uppmaning finns även i några andra psalmer, såsom Runebergs bekanta barnpsalm ”Jag lyfter ögat mot himmelen”⁴⁸ och psaltartexter som ”Jag lyfter mina ögon upp till bergen”⁴⁹ och ”Jag lyfter mina ögon upp till dig”.⁵⁰ Kombinationen av imperativformen ”lyft” med adverbet ”upp” samt ordet ”öga” i singularis försett med ”ditt” som possessivt pronomen är emellertid speciell för denna psalm.

Även psalmens tematik kan anknytas till den situation som gestaltas i dikten. I psalmen framställs Gud som den gode och allsmäktige skaparen. Allt i naturen följer hans orubbliga lagar, rörs enligt hans vilja och vittnar om honom. Människan är den enda som i sin svaghet bryter Herrens bud och behöver frälsning och förlåtelse. Slutperspektivet är ljusst: Gud ”skall oket sönderkrossa, / oss förlossa, / som om ingen synd mer fanns.” I den citerade femte strofen återfinns

---

47. Nr 450 i *Svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland*. Antagen av kyrkomötet i februari 1986, Helsingfors: Fontana Media 2007. Jfr äldre versioner: nr 109 i *Svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland*. Antagen av kyrkomötet i februari 1886 jämte tillägg antaget av kyrkomötet 1928. Helsingfors: Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland r.f. [tryckt 1932]; nr 387 i *Svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland*. Antagen av det femtonde allmänna kyrkomötet 1943. Helsingfors: Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland r.f. [tryckt 1945].

48. Nr 492 i *Svensk psalmbok* 1986.

49. Ps. 121:1.

50. Ps. 123:1.

den uppmaning som återges i dikten, även om det inte sker exakt "som det står i psalmen": "lyft mot Herren i det höga / upp ditt öga, / se hans verk och hör hans röst." I dikten följs uppmaningen "Lyft" direkt av orden "upp ditt öga". En motsvarighet till psalmstrofens övriga imperativ, "se" och "hör", kan i dikten ses i det kolontecken som avslutar den andra raden och vänder uppmärksamheten mot de visuella och auditiva sinnesintryck som följer.

Det som "står i psalmen" anknys genom det första kolontecknet till det positiva i naturen som "ögonblicket" visar. Jaget förnekar det inte, men tar in ett "mer" (förebådat av det andra kolontecknet) som också innefattar det negativa. Genom hänvisningen till psalmen aktualiseras den som intertext, liksom en biblisk och kristen skapelsetro. Psalmens trosvisshet problematiseras. Hur ska man förhålla sig till den grymhet som tycks inbyggd i naturen, och till döden som andra livsformer profiterar på?

Problematiken vävs också in som en detalj i titelnovellen för von Schoultz novellsamling *Även dina kameler*. Åsynen av en vildkatt som fångar en sork och leker med den väcker medlidande och avsky hos kvinnan medan mannen beundrar kattens skicklighet och använder det vedertagna uttrycket "naturens ordning" om förloppet:

Tommi stod förtrollad, tog inte ens emot spaden.

– Fantastiskt så snabb katten är, sa han. Sorken har ingen chans.

– Men den pinas ju!

– Det är naturens ordning, sa han och tog inte ögonen från kattens gula stirrande. Jag tror inte den pinas så värst.

[...]

– Hur kan du stå och se på! skrek flickan. Hon slängde spaden efter katten, så långt hon orkade. Sedan sprang hon uppför trappan, snubblade och sprang.

– Stopp din lilla idiot!

Han tog trappan i två kliv. – Du kan ramla och slå dej.

– Än sen, ropade hon andtruten. Då är det naturens ordning!⁵¹

---

51. Solveig von Schoultz, *Även dina kameler*, Helsingfors: Holger Schildts förlag 1965, s. 36–37.

I sin analys av novellens skildring av det äktenskapliga samspelet mellan de två kontrahenterna noterar Anna Möller-Sibeliuss att von Schoultz syn på naturen och människan också inbegriper en naturvetenskapligt inspirerad realism, som tilltar med åren.⁵² I Southgates genomgång av ekoteologisk diskussion framträder två motsatta sätt att förhålla sig till naturens grymhet: att ingripa eller att låta bli att ingripa.⁵³ De två alternativen är också tydliga i novellens skildring av de två personerna. Den ena vill – liksom den som stegar fram med käppen mot huggormen i ”Vinbärsbusken” – intervensera medan den andra vill låta den vilda naturen ha sin gång. Inför polariseringen inom ekoteologin vaknar emellertid frågan om det över huvud taget finns något utrymme där människans existens inte skulle lämna spår i ekosystemet som helhet. Polariseringen verkar utgå från att människan trots allt skulle stå utanför naturen i stället för att verkligen vara en del av den. En annan fråga gäller vad som formar och styr de två förhållningssätten – å ena sidan människans fysiskt grundade kapacitet till medlidande med det skrämde och oskyldiga bytesdjuret, å andra sidan människans kapacitet att se skönheten i det skickliga och likaledes oskyldiga rovdjuret. Som tidigare nämnt komplieras människans situation av hennes speciella medvetande och det etiska ansvar som därmed åläggs henne.

Liksom diktsamlingen *Samtal med en färil* innehåller även *Vattenhjulet* flera djurporträtt präglade av precisa iakttagelser av djuren som biologiska varelser och tolkningar som för in människan i bilden. Dikten ”Spindelhonan” (som följs av ”Vinbärsbusken”) i *Vattenhjulet* får stå som ett exempel på ett betraktande och en gestaltning som

52. Anna Möller-Sibeliuss, ”Varför vill du förstå galet? Äktenskapligt samspel – en tematisk analys”, Kristina Malmio (red.), *Ja. – Nej. Metodologiska läsningar av Solveig von Schoultz novell ”Även dina kameler”*, Meddelanden från avdelningen för nordisk litteratur 22, Helsingfors: Helsingfors universitet 2010, s. 98–99.

53. Southgate, *The Groaning of Creation*, s. 108–110, 127–128. Jfr Lisa H. Sideris, ”Religion, environmentalism, and the meaning of ecology”, Roger S. Gottlieb (ed.), *The Oxford Handbook of Religion and Ecology*, Oxford: Oxford University Press 2006, s. 446–464. Sideris argumenterar för en icke-intervenerande hållning. Se även Andrew Linzey, ”So near and yet so far. Animal theology and ecological theology”, Roger S. Gottlieb (ed.), *The Oxford Handbook of Religion and Ecology*, s. 348–361. Linzey lyfter fram motsättningen mellan de två förhållningssätten och betonar människans oförmåga att – tills vidare – se och förstå den komplexa helheten ur ett gudomligt perspektiv.

inte ser bort från det obehagliga: ”Inte nog med ett giftigt brett / i den ynkliga kraken / han har gjort sitt / han gör nytta som död / bädd och bo / åt de kryllande äggen.”⁵⁴ En bit av det som kallas naturens ordning illustreras med en ögonblicksbild som kunde vara en detalj ur en helvetesmålning av Hieronymus Bosch eller ett brev av Charles Darwin som utropar att naturens verk är klumpiga, slösaktiga, fumliga, låga och fruktansvärt grymma.⁵⁵ Myrorna som ”kryper över döda ungen” i ”Jag är här” kan påminna om de namnlösa insekterna i dikten ”Säg inte mera” i *Samtal med en fjäril*, de som ”rasslar och myllrar och förökar sig / och klirrar och slåss och kliver på varandra”.⁵⁶ Samtidigt, i samma diktsamling, framställs diktjagets reflekterande förundran inför ”vackerheten” och ”sinnrikheten” i ett litet insektsben i ”Mikroskop”, en dikt tredelad som en insektskropp och sinnrikt sammanfogad.⁵⁷

En religiös (eller estetisk) idyllisering av tillvaron (och det närvarande nuet) erbjuder ingen hållbar attityd till det som erfars som grymhet i naturen. I den äldre dikten ”Aftonbön” riktar sig jaget till Gud och säger att vi ”har skådat din grymhet” i ”tusen hemlösa frön”, naturens slöseri med livsmöjligheter.⁵⁸ I ”Jag är här” formuleras inte frågor eller protester inför en obegriplig Gud. Däremot har både ”Vinpärsbusken” och ”Jag är här” tillräckligt tydliga förankringar i kristet traditionsmaterial för att den problematik som förs fram ska kunna relateras till kristna trosföreställningar. I ”Jag är här” kan man också uppfatta en kritisk utvidgning av idén om poesins samlande nu. Denna idé är central i Hans Ruins breda framställning i boken

54. von Schoultz, *Vattenhjulet*, s. 23.

55. ”What a book a Devil’s chaplain might write on the clumsy, wasteful, blundering low & horridly cruel works of nature!” Charles Darwin i ett brev till J. D. Hooker 13/7 1856, Darwin Correspondence Project, ”Letter no. 1924,” <https://www.darwinproject.ac.uk/Letter/?docId=letters/DCP-LETT-1924.xml> (hämtad 9/5 2022); Michael J. Murray, *Nature Red in Tooth and Claw. Theism and the Problem of Animal Suffering*, Oxford & New York: Oxford University Press 2008, s. 2 med not 3: ”See Darwin’s letter to Hooker of 13 July 1856 in *More Letters of Charles Darwin*, ed. F. Darwin and A. Seward (Murray: London, 1903), i. 94.”

56. von Schoultz, *Samtal med en fjäril*, s. 25.

57. Ibid., s. 42, ”Förundrade över hur sinnrikt / det lilla insektsbenet är skapt / förundrade över vackerheten // förundrade över att ögat / är skapt så att vackerheten / svalkar som dryck mot törsten // förundrade över att drycken / svarar mot ögats törst / förundrade över sinnrikheten.”

58. von Schoultz, *Eko av ett rop*, s. 20–21. Dikten behandlas utförligt i Envall, *Hand av sol*, s. 163–181, 301, 307.

Poesiens mystik, ett verk som enligt von Schoultz hade stor betydelse för början av hennes författarskap.⁵⁹ Det konstnärliga skapandets uppdrag gäller, liksom livets, ”mer” än det vackra och behagliga.

I det avsnitt av bergspredikan som dikten aktualiserar uppmanas lärjungarna att prioritera, att ”först” söka Guds rike, och lita på att den himmelske Fadern förser dem med allt det andra de behöver. Där gäller bekymren emellertid inte naturens ordning, utan människans uppehälle. Psalmen ”Himlars rymd sin konung ärar” som dikten ”Jag är här” hänvisar till är i sin tur en lovsång till Gud som skapare och härskare. Den tidigare citerade strofen ur psalmen förankrar ”livets visdom” och hjärtats ”frid och tröst” i att människan ser ”hans verk” och ”hör hans röst” i skapelsen och dess lagbundenhet. Detta seende och hörande uppfattar inga dissonanser. I dikten ”Jag är här” lyfts det disharmoniska fram, och integreras. Det närvarande ”ögonblicket” som är ”hos dig” och ”här” innefattar ännu mera än det störande ”mer”, det innefattar ”Allt”. Seendet vidgas, koncentreras och fördjupas för att kunna ta in hela ”ögonblicket”. Jaget stannar kvar, betraktande och reflekterande. Hållningen påminner om den som ur en annan synvinkel formuleras i dikten ”Här, just här”: ”icke utom, icke ut. / Men här, just här är det som livet vill / om jag ej flyr.”⁶⁰ Att välja närvaro i stället för flykt är karaktäristiskt för diktjagen i von Schoultz lyrik.⁶¹

I dikten ”Jag är här” ligger frågorna om Guds roll i den sammansatta tillvaron i bakgrunden, men lämnas obesvarade. Liksom ”ögonblicket” kan Gud vara närvarande ”hos dig” och ”här”, omfattande både det behagliga sköna och det obegripliga smärtsamma. En sådan Gud liknar den som skildras i Jobs bok, den som ”jagar upp rov åt lejoninnan”, ”skaffar mat åt korpen” och har skapat strutshonan sådan att hon lägger sina ägg på sanden där ”ett vilddjur kan trampa

59. von Schoultz, *Längs vattenbrynet*, s. 86; Hans Ruin, *Poesiens mystik*, Helsingfors: Söderström & C:o förlagsaktiebolag 1935, s. 177, 180, 184, 186–188, 205–207; Holger Lillqvist, *Avgrund och paradiset. Studier i den estetiska idealismen med särskild hänsyn till Edith Södergran*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 627, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2001, s. 237–238, 386; Envall, *Hand av sol*, s. 110.

60. Solveig von Schoultz, *Den bortvända glädjen*, Helsingfors: Holger Schildts förlag 1943, s. 90–91.

61. Envall, *Hand av sol*, s. 192–193.

dem sönder”.⁶² Även i andra dikter i den diktsamling där ”Jag är här” ingår gestaltas gudomliga, mytiska och biologiska aktörer utanför gott och ont. I ”Ängeln” utvidgas perspektivet från ”dunvita vingar” till ”de mörka fjädrarna”.⁶³ Denna ängel är ”den första” och ”den ursprungliga, den befallande / han som är utan misskund” och kommer ”med bud från den äldsta guden / som varken är ond eller god.” Både ängeln och Gud (i form av ”den äldsta guden”) ges alltså utrymme att vara helt annorlunda och framför allt omöjliga att begripa och behärska. I dikten ”Vintergatorna” får biologiska tillblivelseprocesser kosmiska och mytiska proportioner när ”myriader liv” kan ”slukas av andra liv / eller slungas // genom förvandlingens hav.”⁶⁴ I denna komplexa tillvaro står jaget seende, reflekterande och strävande till integration genom sin gestaltande aktivitet.

BLICKEN OCH MEDKÄNSLAN

I den tidigare nämnda artikeln ”En avbarrad julgran i dagsljus” refererar Möller-Sibeliuss till den ekofeministiskt inriktade filosofen Carolyn Merchant och litteraturvetaren Toril Moi för att lyfta fram drag som hon finner utmärkande för von Schoultz lyrik. Till dem hör den uppmärksamt seende blicken som också är rättfärdig och kärleksfull, partnerskapet mellan människan och den icke-mänskliga naturen samt den därav följande mänskliga medkänslan.⁶⁵ De motsvarar delvis det som Southgate framför i sitt resonemang om en hållbar attityd inför naturens komplexitet av skönhet och grymhet. Han förespråkar en kontemplativ hållning av uppmärksamt betraktande (*contemplation*), medkänsla och etiskt ansvarstagande i människans position i ekosystemet som helhet. En sådan hållning tar form i livsstil och dagliga val. Så långt kan Southgates resonemang väl tillämpas på von Schoultz lyrik.

62. Job 38–42, citat 39:1, 3, 18.

63. ”Han sa: skriv om ängeln! / Men inte om dunvita vingar // skriv om den första ängeln / den ursprungliga, den befallande / han som är utan misskund / han med de mörka fjädrarna / som plötsligt överskuggar dagen / med bud från den äldsta guden / som varken är ond eller god.” von Schoultz, *Samtal med en fjärl*, s. 21.

64. von Schoultz, *Samtal med en fjärl*, s. 45.

65. Möller-Sibeliuss, ”En avbarrad julgran i dagsljus”, s. 169–181, 190.

I de två dikter jag särskilt har granskat i den här essän, ”Vindbärsbusken” och ”Jag är här”, framträder ett mänskligt diktjag som utan att vika undan med blicken betraktar det (till synes) grymma i naturen. Medkänslan utsträcks till både fågelungarna som bytesdjur och huggormen som ett rovdjur i sin naturenliga existens. Samtidigt aktualiseras symbolplan där ormen är ond och fågelungarna påminner om försvarslösa barn av alla kategorier. Att se och uthärda tillvaron som den är, att varken ge avkall på klarsynen eller medkänslan blir en utmaning för människan. En utblick till dikten ”Kalligrafi” ger dessutom en glimt av en klarsyn utvidgad till en upprättelse av ormen i både biologiskt och symboliskt hänseende: Ormen blir en förebild i kärlek och kommunikation. Element från kristen tradition såsom bibeltexter och psalmdiktning aktualiseras, problematiseras och integreras i texterna som förblir öppna för olika tolkningar. Etiska ideal som att inte fly det svåra och att hysa medkänsla återfinns i kristen tradition men också annanstans. Likaså delas erfarenheten att människan inte kan begripa Gud.

Som religionsfilosof går Southgate in på flera centrala teologiska områden när han söker förankringar för sitt resonemang. Gemensamt för dem alla är en självutgivande kärlek. Den är verksam i den trinitariska gemenskapen mellan Fadern, Sonen och Anden, i Guds skapelsehandling, i Jesus Kristus som offerar sig på korset, och i eukaristins mysterium av självutgivande offer och uppståndelse. Som skapad till Guds avbild ska människan agera som medskapare (*co-creator*) i världen som ännu inte är färdig (hurudan den *är* är inte lika med vad den *borde* och *kunde* vara – Southgate lutar alltså snarare mot intervensering än passivitet). Liksom Gud lider med allt i sin skapelse och i Kristus offerar sig för den ska också människan dela Guds medlidande och så bli en medförsonare (*co-redeemer*) och tjänare (*steward*). I centrum av eukaristin, nattvardens tacksägelse och måltid, finns det frivilliga offret där Kristus utger sig själv i en försoningshandling som tar in alla djur, människor och organismer som blivit (och blir) ofrivilliga offer. Eukaristins tacksägelse föds i Kristi uppståndelse, som likaså omfattar allt och alla i ett perspektiv som omspannar både tillvaron ”hitom” och en kommande tillvaro. I sitt dagliga liv kan – och bör – människan utöva sin mänsklighet som den seende, medkännande och etiskt agerande varelse hon kan

vara.⁶⁶ Människan skapad till Guds avbild och likhet delar också Guds längtan efter att hela skapelsen ska fyllas av fred, helighet och kärlek.⁶⁷ När Southgate inkluderar allt i Guds medlidande, Kristi offer och det eskatologiska hoppet om en ny tillvaro innebär det att snävare gränsdragningar bryts, exempelvis idéer om att enbart människan skulle ha ett medvetande och kapacitet att känna smärta, att enbart människan skulle ha ett värde som individ, och att den nya tillvaron endast skulle vara till för människan. Människans särställning byggs inte på exklusivitet utan på hennes särskilda förmåga till delaktighet.

Southgate framhåller att teodicéproblematiken inte får någon lösning på ett abstrakt filosofiskt plan. Frågorna stiger ur protest och utmynnars i mysterium. Däremot kan reflektionerna inspirera till större medkänsla, djupare bön och aktivt partnerskap med den Gud som är kärleksfull och barmhärtig.⁶⁸ Den uppmärksamma blicken i von Schoultz lyrik liknar det kontemplativa betraktande som Southgate beskriver. Medkänslan är gemensam, liksom det etiskt uppförande. Samtidigt går Southgates teologiska reflektioner (inte oväntat) vidare in på områden som inte på samma sätt är centrala i von Schoultz texter, såsom eukaristin och relationerna i treenigheten.

Som nämnt tecknas situationerna i von Schoultz dikter ”Vinbärsbusken” och ”Jag är här” uppmärksamt sedda men utan direkta uttryck för känslor hos diktjaget. På så sätt hålls dikterna öppna för läsarens känslor och tolkningar. Gestaltningen via sinnesförmimmelser, däribland de centrala helhetskroppsligt taktila förmimmelserna, aktiverar

---

66. Southgate, *The Groaning of Creation*, s. 47, 50, 52, 56–59, 75–77, 96, 104–106, 111–116, 128, 132; Southgate, ”Does God’s care make any difference?”, s. 101–104, 110, 113–114.

67. Southgate, ”Does God’s care make any difference?”, s. 113–114.

68. Southgate, *The Groaning of Creation*, s. 132–133: ”All theodicies that engage with real situations rather than philosophical abstractions, and endeavor to give an account of the God of the Christian Scriptures, arise out of protest and end in mystery. Theodicies never ‘work’, in the sense of solving the problem of suffering in the world. But if a theodicy enables others to be challenged and fascinated by the questions they raise, and if it stirs those others to greater compassion for creaturely pain, to deeper prayer, and to partnering, in however a small way, the loving and merciful purposes of God, then it has done all that can be hoped of it.”

läsarens kropp och sinnen.⁶⁹ Den äldre texten i *De sju dagarna* uttalar känslorna men förlägger dem hos ett obestämt ”man”, nära barnen – men vems är hjärtat som ”varkunnar sig över allt”? Barnens, alldeles visst, men troligen också moderns, berättarens. Kan det också vara läsarens – och Guds? Och vad innefattas i ”allt”?

---

69. Filosofen Mark Johnson hänvisar till neurovetenskaplig forskning av bl.a. Vittorio Gallese enligt vilken test med rörelseverb har visat att verben aktiverar kroppen och sinnena på samma sätt som den aktuella rörelsen. Kropp och sinnen aktiveras också när människan ser någon annan göra något, hör något berättas eller läser om något. Mark Johnson, *Embodied Mind, Meaning, and Reason. How Our Bodies Give Rise to Understanding*, Chicago & London: The University of Chicago Press 2017, s. 25.